

УДК 339.543:351.9

Карпенко А.В.

д-р екон. наук, проф. НУ «Запорізька політехніка»

РОЗВИТОК МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У сучасних світогосподарських відносинах важливою є активна позиція країн в інтеграційних процесах, обмінах товарами та послугами, робочою силою, технологіями тощо. В таких відносинах зростає роль рівноправної партнерської участі, щоб отримувати переваги від зовнішньоекономічної діяльності. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в Україні у зв'язку зі вступом України до СОТ, яка регламентує взаємозв'язок між країнами в сфері міжнародної торгівлі згідно з принципами максимальної відкритості національних ринків, спричинила підвищену увагу як на теоретичному, так і практичному рівнях до питань захисту вітчизняних експортерів та імпортерів. У досягненні зазначеного ключовою сферою, що пріоритетним чином визначає ефективність здійснення зовнішньоекономічної діяльності та впливає на розвиток національної економіки, є національна митна система. Рівень ефективності функціонування митної системи в таких умовах є особливо важливим, оскільки має враховувати стан національної економіки та стратегічні пріоритети її розвитку.

У будь-якій країні світу митна система окреслює її державні кордони, утворюючи тим самим територіальну цілісність; є своєрідним бар'єром для переміщення небезпечної продукції через кордон, формуючи таким чином національну безпеку; виконує роль лакмусового індикатора для перевірки якості товарів, здійснюючи захист суспільства від шкідливої та неякісної продукції; сприяє веденню законної міжнародної торгівлі підприємствами, спрощуючи митні процедури перетину кордону; активізує зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарської діяльності, підвищуючи рівень фінансово-економічного розвитку держави [1, с. 40].

У розвинених європейських державах митна система є, насамперед, каталізатором законної та чесної торгівлі бізнес-структур, захистом держави та її громадян від шахрайських операцій чи небезпечної продукції [2, с. 39]. Однією із базових її функцій є забезпечення національної безпеки.

Державна митна служба незалежної України в 1991 р. розпочинала свою історію розвитку з 26 митниць, розташованих в орендованих приміщеннях, та автомобільних пунктів пропуску, чотири з яких були побудовані ще в 50–60-х рр. XX ст. За відсутності мережі внутрішніх митниць і обмеженої чисельності кваліфікованих кадрів (близько 2,6 тис. осіб), недостатньо розробленої нормативної бази розвиток зовнішньої торгівлі значно стримувався [3].

В умовах незалежної України виокремлюють чотири ключові етапи розвитку митної справи за організаційно-структурним принципом [4, с. 8]:

- перший етап розвитку національної митної системи в умовах суверенної держави пов'язаний зі створенням та функціонуванням Державного митного комітету України (1991–1996 рр.) – перші позитивні зрушення у розвитку національної митної системи на засадах зміцнення її ключових функцій;

- другий етап можна ототожнити із діяльністю Державної митної служби України (1996–2012 рр.) – якісне вдосконалення організаційної структури управління митних органів та активний розвиток міжнародного митного співробітництва;

- третій етап в історії розвитку національної митної системи стосується функціонування митних органів у структурі Міністерства доходів і зборів України (2012–2014 рр.) – поступова руйнація національної митної системи в умовах об'єднання податкової та митної сфери;

- четвертий етап пов'язаний, насамперед, із реорганізацією Міністерства доходів і зборів у Державну фіскальну службу України, до складу якої увійшли митні органи (2014 р. – дотепер) – поглиблення необґрунтованої пріоритизації фіскальної функції, занедбання безпекової, захисної, сервісної, контрольно-регулюючої функцій, а також міжнародного митного співробітництва.

Сьогодні варто виокремити і п'ятий етап, який розпочався з 18 грудня 2018 р., коли Кабінет міністрів України прийняв рішення шляхом реорганізації Державної фіскальної служби утворити окремо Державну митну службу (ДМС) та Державну податкову службу (ДПС). Уже у березні 2019 р. уряд затвердив положення про ДМС [5]. Відповідно до даного положення на Державну митну службу було покладено функції із реалізації державної митної політики та політики у сфері боротьби з порушеннями митного законодавства. Була затверджена координація діяльності Митної служби Кабінетом міністрів України через міністра фінансів.

У наукових публікаціях з митної діяльності вчені обережно ставляться до поняття «митна система». Митна система у широкому значенні є складною соціально-економічною системою, яка поєднує підсистеми формування та практичної реалізації митного законодавства, тобто інституційну інфраструктуру митних органів і органів влади та саме законодавство. Вона створена для організації та управління митною справою в цілому та всіма її підсистемами, ефективної реалізації митної політики.

Функціонування митної системи на різних рівнях взаємодії проявляється у регламентації міжнародними інститутами митних формальностей і процедур на основі інноваційних підходів у сфері державної митної справи, що сприяє мінімізації трансакційних витрат з митного оформлення для учасників ЗЕД, а також зміцненню міжнародних рейтингів країн у світогосподарській системі [6]. Митна система через використання сукупності засобів і методів державного регулювання впливає на зовнішньоекономічну діяльність.

Митна система за функціональним принципом включає ряд підсистем: організаційну; фінансово-економічну; правоохоронну; кадрову. Пріоритетною підсистемою є фінансово-економічна, яка виконує одну з основних функцій, що полягає у забезпеченні надходжень митних платежів до державного бюджету. Також у межах фінансово-економічної підсистеми реалізуються заходи захисту та стимулювання національних товаровиробників через використання інструментів тарифного регулювання. Інші підсистеми можна визнати допоміжними, оскільки вони покликані забезпечувати оптимізацію процесу переміщення товарів [6]. Проте, з розвитком митної системи має поступово змінюватися її пріоритетність від фіскального спрямування діяльності митної системи на реалізацію економічних, регулятивних та охоронних функцій.

Митна система України є специфічною сферою життєдіяльності суспільства, у якій тісно переплітаються нормативно-правові і соціально-економічні паралелі, тобто юридична і економічна складові. Логічно було б розібратися в пріоритетах і ефективності юридично-правової та соціально-економічної складових і дотримуватись цього при формуванні та розвитку

митної системи. Проте, на практиці таке узгодження не здійснювалося. Відповідно, складність функціонування митної системи в Україні була пов'язана не лише з причинами неузгодженості зазначених складових з різних сфер діяльності, а з надмірною зарегульованістю процесів зовнішньоекономічної діяльності. Значна чисельність та висока частота зміни нормативно-правових актів спричиняли низьку ефективність функціонування митної системи України та стримували її розвиток.

Надмірна кількість нормативних документів все більше породжувала протиріччя і неузгодженість, що не дозволяло самостійно розібратися в законодавчому забезпеченні вітчизняної митної системи та негативно відображалось на взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з митними органами, породжувало корупційні схеми.

Реформи Державної фіскальної служби України, які тривають з 2015 року і до цього часу, ще не призвели до суттєвого покращення діяльності митної системи, суттєвого підвищення якості здійснення митних процедур. Корупційні прояви та зловживання під час здійснення митного контролю та митного оформлення, а також визначення митної вартості товарів, які оформлюються митними органами України, залишаються доволі поширеними і сьогодні.

Реформування, що було розпочате у системі Державної фіскальної служби, а сьогодні продовжується вже у самостійній структурі Державної митної служби, є доволі актуальним та вельми необхідним. Започатковані поточні реформи направлені на подолання укорінених роками проблем (корупції та черг на митницях) митної системи України шляхом максимальної цифровізації всіх процесів і переведення всього можливого в онлайн, переатестації співробітників і підвищення оплати їхньої праці, побудови нових якісно забезпечених пунктів пропуску та розвитку відносин із міжнародними митними службами. Забезпечення прозорості діяльності митниці, що передбачає відображення аналітичної інформації про її діяльність, експортно-імпортні операції з різним рівнем доступу громадськості, митників і правоохоронних органів, ефективну систему роботи зі скаргами, а також систему управління взаємовідносинами з клієнтами тощо сприятиме підвищенню рівня довіри та ефективності роботи митної служби.

Отже, митна система є гарантом захисту економічних інтересів не тільки держави у цілому, але й окремих суб'єктів господарювання. Безпосередньо впливаючи на міжнародну торгівлю і виконуючи фіскальну функцію, вона вирішує важливі економічні проблеми. Сучасна державна реформа митної системи впливає на вирішення великого спектра питань (у політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах, реалізації зовнішньоекономічних завдань та інтересів), які пов'язані з її

функціонуванням та забезпечують захист національних інтересів і національної безпеки країни, зміцнення національної економіки, розвиток експортного потенціалу вітчизняної продукції, прискорення і поглиблення інтеграції у світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник О. Г., Адамів М. Є., Тодощук А. В. Концептуальні засади реформування митної системи України в умовах європейської інтеграції. Економіка та держава. 2018. № 11. С. 39–44.

2. Мельник О. Г., Тодощук А. В., Адамів М. Є. Досвід Франції щодо побудови та функціонування митної системи: проекція на Україну в умовах європейської інтеграції. Бізнес Інформ. 2018. № 7. С. 38–43.

3. Ченцов В. Особливості еволюції управлінської структури Державної митної служби України. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Chentsov.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Chentsov.pdf).

4. Мельник О. Г., Адамів М. Є., Тодощук А. В. Історія розвитку митної системи України: ключові проблеми та здобутки в умовах європейської інтеграції. Економіка та держава. 2018. № 10. С. 4–9.

5. Положення про Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України № 227 від 6 березня 2019 р. URL: <https://customs.gov.ua/polozhennia>.

6. Годованець О. В. Фіскальний потенціал митної системи України. Ефективна економіка. 2015. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/-efek_2015_11_70.